

Darka Tancer-Kajnih
Pedagoška fakulteta, Maribor

PRAVLJIČNI KLIŠE IN TRIVIALNA LITERATURA

V mladinski književnosti se ob mnogih literarnih delih s trajno umetniško vrednostjo pogosto srečujemo tudi s kičem, ki se bohota tako v slikanicah za najmlajše kot v knjigah za najstnike. Ker je vzrokov za priljubljeno in tržno uspešno druženje mladinske književnosti s kičem veliko, jih je seveda možno osvetliti iz zelo različnih zornih kotov. Za našo optiko opazovanja pa so najbrž zanimiva naslednja spoznanja:

Mladinsko književnost ustvarjajo praviloma odrasli ljudje, ki jim je pot v pristni otroški svet bolj ali manj zaprta.¹ Zato mora umetniško prepričljiva mladinska književnost izhajati „iz preseganja razkoraka med tvorcem in naslovnikom“ besedila in temeljiti na iskanju „stičnih točk med dojemanjem besedilne in zunajbesedilne stvarnosti, ki je značilno za otroka in odraslega.“² Tovrstna besedila odlikuje motivno-tematska raznovrstnost in umetniškost (uravnoveženost spoznavne, etične in estetske plasti), kar jih zbližuje z nemladinsko literaturo.³ Nastajajo lahko predvsem v primeru:

– da je avtor pod naplavinami odraslosti uspel ohraniti značilni „infantilizem“⁴, ki mu vsaj občasno omogoča, da preko čudenja in igre še zmore doživljati svet na magični prvinski način;

– da je avtor sposoben podoživeti že presežena življenjska izkustva in jih s pomočjo spomina posredovati tako, kot jih je (bi jih) doživljal v času otroštva.

V obeh primerih pa je seveda otroštvo kot temeljna duhovna podstat, iz katere se poraja ta literatura, samo sestavni del avtorjeve siceršnje odraslosti, zato je pisanje mladinske književnosti v svojem bistvu „globoko reflektirano dejanje“ (Andrej Brvar), kar se odraža tudi v njeni estetski oblikovanosti. Gre torej za visoko kultivirano „estetsko zavest, ki govori z besedami otroštva.“⁵

V nasprotju s to izrazito umetniško ambiciozno naravnostjo najvidnejših predstavnikov sodobne mladinske književnosti pa imajo mnogi avtorji tudi bistveno drugačna ustvarjalna izhodišča in vrednostna merila.

Težnja po vzgojni uporabnosti mladinske literature, ki je bila kot pedagoški imperativ zakoreninjena vsaj do Frana Levstika (1880), je močno

¹ Andrej Brvar: *O mladinski književnosti. Otrok in knjiga* 1986, št. 23–24

² Igor Saksida: *Tipologija slovenske mladinske poezije. Slavistična revija*, 1992, št. 4, str. 446

³ prav tam, str. 453

⁴ Niko Grafenauer: *Sodobna slovenska poezija za otroke. Otrok in knjiga*, 1991, št. 31

⁵ prav tam, str. 68

prisotna (tako med ustvarjalci kot posredovalci) tudi še danes, vendar se rada skriva za sproščujočim humorjem in veselo igrivostjo. Uresničevanje zunaj-literarnih nalog vzgojne in poučne narave s sredstvi literarne fikcije pa ima najpogosteje za posledico nepristno, skonstruirano ubeseditvev snovi⁶, ki jo zaznamuje artistična preproščina.

Široko odmevnost med bralci različnih generacij ima tudi tako imenovani „idealizacijski tip“ mladinske književnosti, ki s svojim prepoudarjanjem čustvenih plasti besedila in prikazovanjem idiličnega, nekonfliktnega otroškega sveta⁷ omogoča sladkobno prijetno, predvsem pa nenaporno „evazorično branje.“⁸

V času masovne, tržno usmerjene literarne produkcije se v navidezno udobno in pred literarnimi kritiki skorajda varno zavetje mladinske književnosti zatekajo tudi avtorji, ki svojo literarno „uspešnost“ gradijo na znanem dejstvu, da vsak otrok odkriva svet na novo in mu zato lahko celo „kopije kopij že zdavnaj prežvečenih klišejev“ predstavljajo zanimiva literarna odkritja. Tudi tovrstna literarna dela lahko najčešče brez posebnih pomislekov uvrstimo med kič, saj v njih literarno razgledani bralci zlahka odkrijejo že izrabljene literarne postopke.⁹

Ugotovitev, da so otroci kot najbolj avtentična bitja veliki privrženci kiča, katerega glavno določilo je prav neavtentičnost, zveni paradoksalno. Pa vendar jo zagovarjajo številni ugledni strokovnjaki z različnih področij znanosti in umetnosti. Še več: nekateri so globoko prepričani, da otrok na določeni stopnji svojega razvoja kič nedvomno potrebuje, kar seveda pomeni, da zagovarjajo tezo o vzgojno učinkoviti funkciji kiča. Kič naj bi zadovoljeval otrokovo primarno potrebo po varnosti, saj otroka vodi v potrjevanje znanega, hkrati pa mu omogoča lahkoten beg iz realnosti, ki mu je z vsemi svojimi zapletenimi vzročno-posledičnimi odnosi še nedoumljiva. Cilj kiča naj bi bil torej z močnimi dražljaji izpolniti določeno pričakovanje oziroma zadovoljiti neko značilno emocionalno potrebo.

Če se v svojem razmišljanju omejimo samo na tako imenovano pravljično dobo bralnega razvoja (približno od 4.–7. leta starosti), ki ji pripisujejo to utemeljeno pravico do kiča, se nam seveda zastavljajo mnoga vprašanja v zvezi s pravljico.

Splošno znana in uveljavljena je namreč že trditev, da ljudska pravljica v največji možni meri upodablja svet tako, kot ga občuti in razume otrok v fazi „intuitivne inteligence“¹⁰ Med otrokovim načinom doživljanja in značilno notranjo strukturo ljudske pravljice obstaja pomembna analogija: v obeh se zrcali razresničen svet, ki je ustvarjen po subjektivni miselni shemi. Lahko bi torej rekli, da ljudska pravljica ohranja otroško recepcijo sveta, čeprav prvotno ni bila namenjena otroškim poslušalcem. Njeno sporočilo in način pripovedovanja, ki na današnji stopnji književne kulture še najbolj ustrežata estetski zavesti otroka, pa sta v davni preteklosti osmišljala in lepšala življe-

⁶ Helga Glušič: *Slovenska mladinska književnost med poučnostjo in igro. Otrok in knjiga*, 1983, št. 18

⁷ *Tipologija slovenske mladinske poezije*, str. 440–441

⁸ Metka Kordigel: *Bralni razvoj, vrste branja in tipologija bralcev. Otrok in knjiga*, 1990, št. 29–30, str. 36

⁹ Boris A. Novak: *O kiču. Otrok in knjiga*, 1987, št. 25, str. 61

¹⁰ *Bralni razvoj, vrste branja in tipologija bralcev*

nje odraslim pripadnikom mitotvornih družb.¹¹ Zato so v ljudskih pravljicah ohranjene tudi prastare in hkrati arhetipske oblike človeške zavesti. V njenih paraboličnih ponazoritvah stvarnosti lahko zmeraj znova iščemo in najdemo odgovore na večna vprašanja našega bivanja. Izpovedna moč ljudskih pravljic torej nikakor ni časovno omejena, kar potrjujejo tudi posamezni pravljlični vzorci, ki so stari po več sto in tisoč let. Vplivna moč trivialne literature pa je zelo kratkotrajnega značaja, saj jo vedno znova izpodrine spremenjeni okus novega obdobja. Umetniško polnokrvna dela, med katere uvrščamo tudi ljudsko pravljico, pa s časom ne izgublajo svoje estetske privlačnosti in pomenskega bogastva.

Zaradi usmerjenosti na akcijo, čudovite dogodivščine, nenaklonjenosti podrobnejšim opisom in črno-bele polarizacije likov in dogajanj, ki so v glavnem motivirani od zunaj, s samo pravljlično strukturo (s prepoznavnimi pravljličnimi klišeji), nekateri teoretiki opozarjajo na podobnosti ljudske pravljice s trivialno literaturo.¹² Med njima na prvi pogled res obstajajo določene podobnosti, toda med njima je tudi bistvena razlika: pravljica je radikalno odvojena od stvarnosti, saj se v njej zmeraj izvrši sublimacija realnega sveta. Zato branje pravljic predpostavlja le vero v svoj logično in koherentno zao-krožen literarni svet, medtem ko trivialna literatura goji privide resničnega sveta. V ljudski pravljici je svet pesniško preoblikovan, trivialna literatura pa s svojim srečnim koncem želi ponuditi nezahtevnemu bralcu predvsem kompenzациjo za neuresničene ali celo neuresničljive želje, njen navidezni blišč mu omogoča beg iz vsakdanje dolgočasnosti.

Opazna in bistvena pa je tudi razlika v samem načinu pripovedovanja.¹³ Ljudska pravljica je s svojim abstraktnim linearnim in sublimirajočim stilom z monumentalno preprostostjo in hkrati izjemno izbrušenostjo jezikovnega izraza vsekakor umetniško veliko bolj dovršena.¹⁴ Nenazadnje dokazuje to tudi njena estetska univerzalnost (zlahka premaguje nacionalne meje, pa tudi socialne in generacijske razlike) in trdoživost, saj sodi med najstarejše in najbolj odporne literarne vrste. Trivialna književnost je sicer tudi izoblikovala svoje prepoznavne klišeje in sheme, ni pa ustvarila tako celovite in umetniško prepričljive poetike, kot je značilna za ljudsko pravljico.

Zusammenfassung

Märchenklischee und Trivialliteratur

Zwischen dem Volksmärchen und der Trivialliteratur gibt es auf den ersten Blick viele Berührungspunkte, die aber mit einer genaueren Analyse leicht widerlegt werden. Das Volksmärchen ist mit seiner typischen abstrakten, linearen sublimierenden Form, mit seiner monumentalen Freiheit und gleichzeitig mit einem außerordentlich ausgefeilten Ausdruck zweifelsohne künstlerisch eine viel vollkommenere literarische Form. Im Märchen wird die Welt dichterisch beherrscht.

¹¹ Alenka Goljavšček: *Pravljice, kaj ste?* Ljubljana, 1991

¹² Zdenko Škreb: *Sitni i najsitniji oblici književnosti. Umjetnost riječi*, Zagreb 1968, XII

¹³ Maja Bošković-Stulli: *Narodna bajka kao umjetnost riječi. Umjetnost riječi*, 1968, XII

¹⁴ Martina Šircelj: *Pravljica od nekdanj do danes. V knjigi Ura pravljic*, Ljubljana, 1972